

บทบาทสังฆาธิการยุคใหม่ : ประสิทธิภาพการปกครองคณะสงฆ์

พระครูธรรมธรสาธิต จิตปัญโญ (คงวัฒน์)*

บทนำ

การบริหารจัดการเป็นวิชาการสมัยใหม่ที่กำลังเป็นที่สนใจของผู้บริหารองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพราะการมีความรู้ในเรื่องนี้จะช่วยให้ผู้บริหารนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายได้ องค์กรที่จะอยู่ได้จะต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ผู้บริหารองค์กรต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการสมัยใหม่ และนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการภายในองค์กรของตนให้บรรลุซึ่งเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

วัด ก็จัดเป็นองค์กรสำคัญองค์กรหนึ่งที่อยู่ควบคู่กับสังคมมาเป็นระยะเวลาช้านาน ตั้งแต่อดีตวัดมีบทบาททั้งในด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งเป็นแหล่งศึกษาวิชาความรู้ เป็นโรงเรียนของชาวไทยมาตั้งแต่โบราณกาล เป็นโรงพยาบาล เป็นที่พำนักพักใจและเป็นอะไรอีกมากมาย ดังนั้น วัดเองก็ต้องมีการบริหารจัดการเพื่อความเป็นระบบระเบียบและให้เหมาะสมกับเป็นสถานที่ที่ผู้คนในชุมชนและสังคมทั่วไปมีความเลื่อมใสศรัทธา หากแต่ปัจจุบันนี้คนในสังคมกลับให้ความเลื่อมใสต่อวัดน้อยลง ซึ่งส่วนหนึ่งก็เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปของยุคสมัยที่ทำให้จิตใจและความคิดของคนทั้งในเขตเมืองและเขตชุมชน จนเป็นผลพวงที่ทำให้เกิดความวุ่นวายและความขัดแย้งขึ้นในสังคมซึ่งก็เป็นปมหนึ่งที่เจ้าอาวาสผู้เป็น “พระสังฆาธิการ” ผู้มีบทบาทหน้าที่บริหารจัดการ ปกครองและดูแลความเรียบร้อยของวัดและใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชนมากที่สุด จะต้องเป็นอีกหนึ่งในกุญแจที่ช่วยแก้ไขปัญหามุมชนตลอดจนสังคมไทยด้วย และพระพุทธรูปศาสนานั้นจะเจริญก็เพราะความเลื่อมใสของประชาชน เจ้าอาวาสจึงเป็นตัวช่วยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการที่จะแสดงบทบาทในการบริหารจัดการวัดและคณะสงฆ์ภายในวัด ให้วัดนั้นเป็นสถานที่แห่งความเลื่อมใสศรัทธาและเป็นศูนย์กลางชุมชน ให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชน ยึดรวมจิตใจของคนในชุมชนไว้ อันจะส่งผลโดยตรงต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และดำรงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบไป

ความหมายของพระสังฆาธิการ

“พระสังฆาธิการ” หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ

* สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการได้ จะต้องมีความประพฤติดี มีพรชยธรรมแก่ตำแหน่ง มีความรู้ความสามารถ ประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย สุขภาพร่างกายแข็งแรง และไม่เคยถูกลงโทษมาก่อน ตำแหน่งพระสังฆาธิการจึงถือว่ามีความหมายและมีความสำคัญต่อการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมาย จึงบัญญัตินามว่า “พระสังฆาธิการ” ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วนเลขานุการเจ้าคณะและเลขานุการรองเจ้าคณะ หาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการ¹

ความสำคัญของพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์จัดการและพัฒนา การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และ การสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุ สามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้พระภิกษุ สามเณร มีจริยาวัตรตรงตามประเพณีปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร มีให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษา จัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัด ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

บทบาทหน้าที่การทำงาน

“บทบาท” หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู หรืออื่น ๆ หนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่² บทบาทจึงถือเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานต่าง ๆ เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

¹ กฎมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ. ฉบับที่ ๒๔

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น³ รวมทั้งภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมิบบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่ว หรือดูแลทุกข์สุขอื่น ๆ ส่วนครูจะต้องมิบบทบาทอื่น ๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหาร ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็ก ๆ⁴ หรือการประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้และตามที่แสดงจริง บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิ์และหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครู ก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอนและอบรมเมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม⁵

สรุปได้ว่า บทบาทคือการทำหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายโดยการปฏิบัติตามความรู้ความสามารถของบุคคล โดยบทบาทกับหน้าที่จะเป็นสิ่งคู่กันเสมอ หน้าที่ของบุคคลจะเปลี่ยนไปตามบทบาทที่ได้รับ และการแสดงออกนั้นอาจจะตรงกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้ ฉะนั้น บทบาทจึงแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ บทบาทที่ปฏิบัติจริงหมายถึงบทบาทที่ได้กระทำจริงและบทบาทที่คาดหวังหมายถึงบทบาทที่ควรปฏิบัติ

บทบาทของพระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์โดยแท้จริงถูกกำหนดโดยพระธรรมวินัยเป็นหลัก นอกเหนือจากพฤติกรรมทางวินัยแล้ว ก็จัดเป็นบทบาทเสริมเช่นเดียวกับแนวคิด ที่ได้กล่าวไว้ว่า⁶ “เมื่อบุคคลอยู่ในองค์การ ความคาดหวังขององค์การถือว่าเป็นบทบาทคาดหวังที่มีความสำคัญมาก และเป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินพฤติกรรมอย่างเป็นทางการ” โดยนัยนี้ก็หมายความว่า บทบาทของพระสังฆาธิการ ย่อมขึ้นอยู่กับข้อกำหนดตามพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ส่วนบทบาทตามคาดหวังของสังคม ถือเป็นบทบาทเสริมแต่ต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของศาสนิกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจคนให้สูงขึ้นและพัฒนาวัตถุให้มีความเหมาะสมแก่การใช้สอย จึงได้กำหนดบทบาทของพระสังฆาธิการไว้ ๖ ด้าน⁷ ดังนี้

๑. ด้านการปกครอง
๒. ด้านการเผยแผ่
๓. ด้านการศาสนศึกษา

³ ปราชญา กล้าผจญ, **พฤติกรรมผู้นำ ทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

⁴ ยนต์ ชุ่มจิต, **ความเป็นครู**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

⁵ สุนทร กุญชร, “**บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ**”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

⁶ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือการบริหารคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๑-๓.

⁷ วีระ อัมพันสุข, **พุทธธรรมกับการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอร่าวิณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑ - ๑๐.

๔. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๕. ด้านการสาธารณูปการ

๖. ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ปัจจุบัน การปกครองคณะสงฆ์ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบปกครองดี ศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง การปกครองหรือการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมีการปรับรูปแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับงานมอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตนและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันนี้มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์⁸ การปกครองคณะสงฆ์จึงถือว่าเป็นหัวใจหลักในงานบริหารจัดการกิจการของคณะสงฆ์ คือด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตนให้ไปตามข้อวัตรปฏิบัติของจริยาพระสังฆาธิการและสถาบันคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ตระหนักถึงความสำคัญในระบบการปกครองคณะสงฆ์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วิทยาการด้านการบริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมาก คณะสงฆ์ควรจะได้ใช้วิทยาการเหล่านั้นมาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารแบบราชการของฝ่ายบ้านเมือง กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารที่คล่องตัวแบบภาคเอกชน และกิจการบางอย่างต้องบริหารตามหลักพระธรรมวินัย⁹

การปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งว่ามีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพประสิทธิผลฉะนั้น การเป็นนักบริหารที่ดีต้องเป็นผู้รู้เท่าทันสถานการณ์ต่าง ๆ อย่าเป็นผู้ตกข่าว บริหารต้องรวดเร็วและแม่นยำ การจะแก้ไขปัญหาใด ๆ นั้นต้องแก้ในขณะนั้น ให้ติดตามสถานการณ์อย่างต่อเนื่องควรมีระบบการบริหารและการปกครองของตนเองที่ผสมผสานส่วนดีของระบบราชการและเอกชนเข้ากับหลักพระธรรมวินัยให้ทันกับเหตุการณ์พัฒนาไปตามยุคสมัย

⁸ กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

⁹ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหนิคมธรรม จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

หลักของการบริหารสำหรับพระผู้ปกครองยุคใหม่

ศิลปะของการเป็นผู้นำที่จะนำผู้อื่นให้ทำงานตามวัตถุประสงค์ได้ และได้กล่าวถึงลักษณะเด่นที่เป็นสากลของการบริหารไว้ ๙ ประเด็น¹⁰ คือ

๑. การบริหารต้องมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย
๒. การบริหารต้องอาศัยปัจจัยเป็นองค์ประกอบสำคัญ
๓. การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
๔. การบริหารต้องมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการทางสังคม
๕. การบริหารต้องเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป
๖. การบริหารต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจเพื่อให้การปฏิบัติตามภารกิจบรรลุวัตถุประสงค์
๗. การบริหารเป็นการร่วมมือดำเนินการอย่างมีเหตุผล
๘. การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
๙. การบริหารไม่มีตัวตน แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์“การบริหาร” คือศิลปะในการ

ทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ หมายความว่าผู้บริหารไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ แต่ใช้ศิลปะหรือกระบวนการทำให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานจนเป็นผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์การ หรือตรงตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว

จากที่กล่าวมาโดยสรุป “การบริหาร” คือศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ หมายความว่าผู้บริหารไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ แต่ใช้ศิลปะหรือกระบวนการทำให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานจนเป็นผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์การหรือตรงตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว

การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ได้ระบุให้สมเด็จพระสังฆราชในตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นพระประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์สูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการโดยแต่งตั้งในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองคณะสงฆ์แบ่งเป็น

¹⁰ สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๘.

๒ ส่วน คือ ส่วนหลักกำหนดหน่วยงาน เขตปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบงานหรือคณะผู้รับมอบงาน ในการปฏิบัติงานการปกครองคณะสงฆ์ และส่วนย่อย ได้แก่ แบบแผนกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุม บังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบวิธีปฏิบัติอื่น ๆ

พระเทพปริยัติสุธี (วรวีทย์ คงคปณโณ) ได้กล่าวถึงระเบียบการปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มี เจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ โดยมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ดังนี้ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางมีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครองและกิจการ คณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตปกครองและเจ้าคณะในส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครอง คณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตปกครอง ได้แก่ เขตปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะเจ้าอาวาสและ พระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ ในส่วนกลางจะแยกส่วนการปกครองเป็นคณะมหานิกาย เรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุต จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุตทั้งหมดเข้าเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการสังกัดในส่วนกลางเป็นผู้ ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคมเป็นหน่วยงานในส่วนกลาง และ ประสานงานกับ เจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตของตนเรียกว่า หน มี เจ้าคณะใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้
๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต¹¹

หากกล่าวโดยสรุปถึงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ การปกครอง ในส่วนกลาง และ การปกครองส่วนภูมิภาค โดยการปกครองทั้งสองส่วนนั้นจะทำหน้าที่บริหารที่สอดคล้อง กันโดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้ประสานงานระหว่างทั้งสองส่วนการปกครอง

อำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการ

อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

¹¹ พระเทพปริยัติสุธี (วรวีทย์ คงคปณโณ), เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓ - ๕.

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช
๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี
๓. วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม
๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ
๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย
๖. ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน¹²

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาส ผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองวัด และเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้นเจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตาม มาตรา ๔๕ กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่ง และนอกจากนั้นเจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนมากที่สุดที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ

การบริหารงานเป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ และเป็นภารกิจของพระสังฆาธิการจะต้องปฏิบัติอันเป็นภารกิจของคณะสงฆ์และการพระศาสนามี ๖ ประการ ดังนี้

๑. ด้านการปกครอง
๒. ด้านการเผยแผ่
๓. ด้านการศาสนศึกษา

¹² กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑), ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ข้อ ๖-๗.

๔. ด้านการศึกษาสงเคราะห์
๕. ด้านการสาธารณูปการ
๖. ด้านการสาธารณสงเคราะห์

จรรยาพระสังฆาธิการ

จรรยาพระสังฆาธิการ¹³ หมายถึงข้อที่พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตาม บัญญัติไว้เพื่อเป็นหลักควบคุมพระสังฆาธิการ โดยมีบทบัญญัติดังนี้

๑. จรรยา¹⁴

ข้อ ๔๔ พระสังฆาธิการต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช สวรรและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

ข้อ ๔๕ พระสังฆาธิการต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่ง และเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมาแล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นไม่ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตามแล้วรายงานจนถึงผู้สั่ง

ในกรณีที่มีการคัดค้านคำสั่งดังกล่าวในวรรคแรก ให้ผู้ส่งรายงานเรื่องทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนเพื่อพิจารณาสั่งการในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

ข้อ ๔๖ พระสังฆาธิการต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังมิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา และห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันสมควร

ข้อ ๔๗ พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

ข้อ ๔๘ พระสังฆาธิการต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ในปกครอง

ข้อ ๔๙ พระสังฆาธิการต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

ข้อ ๕๐ พระสังฆาธิการต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา

ข้อ ๕๑ พระสังฆาธิการต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๘ ข้อนี้เป็นตัวจรรยาอันพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดเพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับ

โทษฐานละเมิดจรรยา

¹³ พุทธทาสภิกขุ, หลักการปกครองแบบเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, มปป.), หน้า ๙ - ๑๒.

¹⁴ พระเมธีธรรมภากรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), คุณธรรมสำหรับผู้ปกครองเชิงพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒ - ๓.

๒. การรักษาจริยา¹⁵

นอกจากจะบัญญัติให้พระสงฆ์การต้องรับปฏิบัติตามกล่าว คือต้องรักษาจริยาสำหรับตัวเองแล้ว ยังบัญญัติให้ผู้บังคับบัญชาตามลำดับคอยควบคุมและพิจารณาลงโทษในเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาละเมิดจริยา ดังบทบัญญัติข้อ ๕๒ และ ๕๓

ข้อ ๕๒ ให้ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น มีหน้าที่ควบคุมดูแลแนะนำ ชี้แจงหรือสั่งให้ผู้อยู่ในบังคับบัญชาปฏิบัติตามจริยาโดยเคร่งครัด

ถ้าผู้บังคับบัญชารู้ว่า ผู้อยู่ในบังคับบัญชาละเมิดจริยา ต้องพิจารณาว่าความละเมิดของผู้อยู่ในบังคับบัญชานั้นอยู่ในอำนาจที่ตนจะสั่งลงโทษได้หรือไม่ ถ้าอยู่ในอำนาจที่ตนจะสั่งลงโทษได้ก็ให้สั่งลงโทษแล้วรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตน ถ้าเห็นว่าความละเมิดนั้นควรจะลงโทษหนักกว่าที่ตนมีอำนาจที่จะสั่งลงโทษได้ ก็ให้รายงานผู้บังคับบัญชาเหนือตนขึ้นไปเพื่อพิจารณาสั่งลงโทษตามควร ผู้บังคับบัญชารูปใดไม่จัดการลงโทษผู้อยู่ในบังคับบัญชาที่ละเมิดจริยาหรือจัดการลงโทษโดยไม่สุจริต ให้ถือว่าผู้บังคับบัญชารูปนั้นละเมิดจริยา

ข้อ ๕๓ พระสงฆ์การรูปใดถูกผู้บังคับบัญชาสั่งลงโทษฐานละเมิดจริยาต้องปฏิบัติตามทัณฑ์ ถ้าเห็นว่าคำสั่งลงโทษไม่เป็นธรรมก็มีสิทธิร้องทุกข์ได้ตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการร้องทุกข์ แต่ถ้าปรากฏว่าเป็นการร้องทุกข์เท็จให้ถือว่าเป็นการละเมิดจริยาอย่างร้ายแรง

๓. โทษฐานละเมิดจริยา¹⁶

โทษที่พระสงฆ์การจะพึงได้รับเพราะละเมิดจริยามีหนักเบาต่างกันตามความละเมิดตามความในข้อ ๕๔ ดังนี้

ข้อ ๕๔ พระสงฆ์การรูปใดประพฤติละเมิดจริยา ต้องได้รับโทษฐานละเมิดจริยาอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ ๑. ถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ ๒. ปลดจากตำแหน่งหน้าที่ ๓. ดำหนิโทษ ๔. ภาคทัณฑ์

๔. การถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่¹⁷

การถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ต้องยึดหลักเกณฑ์และวิธีการตามความในข้อ ๕๕ ดังนี้

ข้อ ๕๕ การถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่นั้นจะทำได้ต่อเมื่อพระสงฆ์การละเมิดจริยาอย่างร้ายแรง แม้ข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. ทุจริตต่อหน้าที่

๒. ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุผลอันสมควรเกินกว่า ๓๐ วัน

¹⁵ เรื่องเดียวกัน

¹⁶ เรื่องเดียวกัน

¹⁷ เรื่องเดียวกัน

๓. ข้อขัดแย้งอันชอบด้วยการคณะสงฆ์และการขัดคำสั่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การคณะสงฆ์

๔. ประมาทเลินเล่อในหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การคณะสงฆ์

๕. ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง

ในกรณีเช่นนี้ให้ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดรายงานตามลำดับจนถึงผู้มีอำนาจแต่งตั้งเมื่อได้สอบสวนและได้ความจริงตามรายงานนั้นแล้วให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งสั่งถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ได้

หลักในการปกครองสงฆ์¹⁸

๑. ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง แล้วอาศัยคุณธรรมต่าง ๆ ของพระอริยสาวกเป็นเครื่องสนับสนุนเกื้อกูล

๒. เคารพธรรมเนียบนิยมของกันและกันตามพระธรรมวินัย

๓. มุ่งผลคือความสามัคคี และความผาสุกของคณะสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ

เป้าหมายการปกครองคณะสงฆ์

๑. เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือแก่คณะสงฆ์ แบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑.๑ สังฆสุภฤตยาเย คือ เพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์โดยส่วนรวม

๑.๒ สังฆผาสุตยาเย คือ เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งสงฆ์หรือส่วนรวม

๒. เพื่อประโยชน์แก่บุคคล

๒.๑ ทูมมังกุนังปุกคลานังนิกคทาย เพื่อการปราบคนหน้าด่าน

๒.๒ เปสลาณังภิกขุณัง ผาสุวิหาราย เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อส่งเสริมคนประพฤติดีและการปราบคนประพฤติชั่ว

๓. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชน ทำให้คนมีจิตผ่องใส ด้วยอาศัยความดีงามของพระสงฆ์เป็นสื่อ

๓.๑ อปสันนानังปสาทาย เพื่อความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใส

๓.๒ ปสันนानัง ภยโยภาวาย เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว

๔. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์เอง คือ คำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตของมนุษย์ เช่น เรื่องของความดี ความชั่ว เป็นต้น

¹⁸ วีระ อ่าพันธ์, พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอรารัณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑ - ๑๐.

- ๔.๑ ทิฏฐธัมมิกานัง อาสวานังสังราย เพื่อปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
- ๔.๒ สัมปรายิกานัง อาสวานังปฏิฆาตาย เพื่อป้องกันผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

- ๕.๑ สัททัมมัญญัติยา เพื่อให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน
- ๕.๒ วินยานุคคหาย เพื่ออนุเคราะห์พระวินัยเพื่อช่วยค้ำจุนให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ ให้เกิดมีการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคง

สรุป

สังคมสงฆ์ เป็นสังคมที่นำศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งจุดเริ่มต้นที่มีแนวความคิดที่จะปฏิรูปสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลที่ผูกโยงชนชั้นทางสังคมเอาไว้กับระบบวรรณะที่ไม่มีความเป็นธรรม จนคนวรรณะต่ำอย่างวรรณะศูทร ไม่สามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้, ทางด้านเนื้อหาพระพุทธเจ้าทรงจำลองรูปแบบการปกครองเพื่อให้สังคมได้อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก โดยมีรูปแบบของการปกครองสงฆ์ เป็นเหมือนเมืองจำลองให้กับสังคมอื่น ๆ นำไปประยุกต์ใช้, ระยะเวลาที่สถาบันสงฆ์ดำรงตั้งมั่นมาอย่างยาวนาน โดยมีผลกระทบ การปรับรูปแบบเพียงเล็กน้อย ตลอดไปถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของวงการสงฆ์ อย่างน่าสนใจ และสังคมสงฆ์นี้เอง เป็นรูปแบบทางการปกครองอีกแนวทางหนึ่งที่จะเป็นทางเลือกให้กับชุมชน, สังคม, สถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ ที่กำลังสับสนในโลกแห่งความวุ่นวายแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในปัจจุบัน และอาจเป็นทางเลือกที่เหมาะสมและถูกทางก็ได้ในอนาคตอันใกล้

